

Alicja Cieślak

"Postawy robotników wobec pracy", Jadwiga Kalinowska, Warszawa 1978 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 33, 379-382

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jadwiga Kalinowska, *POSTAWY ROBOTNIKÓW WOBEC PRACY*, Warszawa 1978 Książka i Wiedza, ss. 170.

Wiele względów powoduje, że problematyka postaw wobec pracy odgrywa szczególną rolę w polskiej socjologii pracy i ciągle zasługuje na baczną uwagę. Z punktu widzenia jednostki praca jest w naszym społeczeństwie podstawowym źródłem dochodu, pozycji społecznej, a także w poważnej mierze źródłem życiowej satysfakcji lub dyssatisfakcji. Z ogólnospołecznego punktu widzenia stosunek do pracy poszczególnych grup i kategorii pracowniczych rzutuje w konsekwencji na efekty gospodarcze. Chociaż w zakresie tej problematyki mamy już pewne rozpoznanie socjologiczne, przeprowadzono bowiem stosunkowo dużo badań, ukazało się wiele publikacji, to zawsze budzi ona żywe zainteresowanie nie tylko ze względów poznawczych, ale głównie praktycznych. Ale też w stosunku do badaczy podejmujących problematykę postaw wobec pracy stawia się wyższe wymagania. Oczekuje się pokazania spraw nowych, a nie tylko potwierdzenia dość dobrze już znanych prawidłowości, a także umiejętności krytycznego spojrzenia na dotychczasowy w tej kwestii dorobek.

Problematykę postaw robotników przemysłowych wobec pracy podejmuje autorka recenzowanej książki. Przeprowadzone przez nią badania empiryczne „zmierzały do ustalenia, w jaki sposób dwa zespoły społecznych wyznaczników postaw, tzn. z jednej strony przyswojone wartości i wynikające z nich aspiracje, a z drugiej system motywacyjny funkcjonujący w zakładzie, oddziałują na kształtowanie się postaw i zachowań pracowników” (s. 6). Badania zostały przeprowadzone w latach 1969—1973 w 10 zakładach przemysłu elektromaszynowego, położonych w różnych regionach kraju. Dane empiryczne uzyskano stosując kilka zróżnicowanych technik, a więc arkusz oceny pracownika fizycznego, który wypełniali bezpośredni zwierzchnicy (brygadziści lub mistrzowie) badanych robotników, wywiady z robotnikami według zestandaryzowanego kwestionariusza i swobodne wywiady z kierownikami wydziału na podstawie przygotowanych dyspozycji do wywiadu, ponadto wykorzystano różnorodne dokumenty urzędowe.

Praca składa się z czterech rozdziałów. Rozdział I: „Problemy kształtowania postaw wobec pracy”, jest ogólnym przeglądem literatury przedmiotu, na podstawie której autorka konstruuje swój schemat badawczy. Stosunkowo dużo miejsca poświęca czynnikom kierującym ludzi do pracy, traktując rzecz w perspektywie historycznej. Postawę wobec pracy definiuje autorka jako „względnie trwałą, umysłową, emocjonalną i behawioralną dyspozycję do reakcji wobec zadań roli zawodowej, wynikającej z obowiązujących i zalecanych wzorów” (s. 41). Jako wskaźnik emocjonalnego stosunku do wykonywanych zadań (emocjonalny komponent postawy) przyjmuje autorka odpowiedzi na pytanie: „czy lubi Pan(i) ten rodzaj pracy?”, a poznawczego komponentu postawy odpowiedzi na pytanie: „czy w świetle dotychczasowych doświadczeń uważa Pan(i) że wybrał(a) odpowiedni dla siebie rodzaj pracy zawodowej?” „Współwystępowanie oceny „lubię moją pracę” z przekonaniem „mam dobry zawód” uznano za wskaźnik postawy zdecydowanie pozytywnej. Natomiast przeczące odpowiedzi na powyższe dwa pytania przyjęto jako wyraz postawy skrajnie negatywnej. Odpowiedź twierdząca na jedno z powyższych pytań, a przecząca na pozostałe pytania sugerowałaby postawy niespójne, ambiwalentne, ukształtowane na sprzecznych doświadczeniach” (s. 47). Wskaźnikami behawioralnego komponentu postawy są zachowania badanych robotników oceniane przez bezpośredniego przełożonego w zakresie następujących cech: 1) znajomość pracy i wiedza zawodowa, 2) jakość pracy, 3) wydajność i ter-

minowość, 4) inicjatywa, 5) zdyscyplinowanie, 6) poczucie odpowiedzialności ogólne, 7) odpowiedzialność w zakresie bhp, 8) współpraca z innymi pracownikami (s. 73).

Rozdziały II, III i IV zawierają analizę danych empirycznych. Podstawowy zrab pracy stanowi analiza zgodności lub rozbieżności między trzema komponentami postawy — emocjonalnym, poznawczym i behawioralnym, oraz polityki, jaką stosują przedsiębiorstwa w zakresie oddziaływania na pracownika.

Rozdział II: „Cenione wartości w pracy zawodowej”, w istocie zawiera znacznie szerszą problematykę, niż sugeruje to tytuł, gdyż w nim właśnie omawia autorka jedną z centralnych kwestii swoich dociekań, a mianowicie zgodność między trzema składnikami postawy. Analizuje więc, jak oceniają aktualnie wykonywaną pracę i swój zawód badani robotnicy. Na podstawie uzyskanych twierdzących odpowiedzi na pytanie: „czy lubi Pan(i) swoją pracę”, stwierdza, że „ponad 80% robotników odznacza się skryształizowanymi postawami wobec pracy, w 69,1% przypadków są to postawy pozytywne, bowiem taki odsetek badanych odpowiedziało jednocześnie, twierdząc iż „lubi pracę i ma dobry zawód” (s. 49). W tym miejscu nasuwają się pewne wątpliwości. Jak autorka rozumie „skryształizowane postawy wobec pracy”? Z jej rozważań wynika, że tylko odpowiedzi typu „lubię swoją pracę”, ale przecież odpowiedź „nie lubię mojej pracy” (14,6% badanych) jest też wyraźnie skryształizowanym poglądem. Inna sprawa, czy deklaracja „lubię moją pracę” upoważnia do określania jej mianem „skryształizowana postawa wobec pracy”.

W dalszej części rozdziału przeprowadzona jest analiza stopnia zadowolenia z pracy w zależności od takich cech społeczno-demograficznych, jak płeć, wiek, wykształcenie i grupa zaszerogowania osobistego; zależności między oceną pracy i zawodu a ogólną satysfakcją z pracy rozumianą jako traktowanie pracy wyłącznie w kategoriach konieczności życiowej lub pewnego zadowolenia. Tę część rozważań zamyka konkluzja, iż „robotnicy z reguły potrafią scharakteryzować różne aspekty swojej sytuacji zawodowej. Można stąd wnosić, że praca zawodowa jest przedmiotem ich częstej refleksji i niewątpliwie stanowi jedną z centralnych ról życiowych” (s. 59). Nie negując, że tak może być w istocie, wniosek ten jednak nie wynika z przeprowadzonych analiz. Gdybyśmy za pomocą podobnej baterii pytań starali się zbadać jakąkolwiek sferę ludzkiej aktywności, wyłączając ją z innych, prawdopodobnie uzyskalibyśmy zbliżone rezultaty, co upoważniałoby do stwierdzenia, że ta właśnie, a nie inna dziedzina aktywności jest przedmiotem częstej refleksji i stanowi jedną z centralnych życiowych dziedzin.

Ostatnia część rozdziału poświęcona jest zachowaniom zawodowym badanych osób i zależności między nimi a cenionymi aspektami pracy zawodowej, uwzględnionymi uprzednio cechami społeczno-demograficznymi oraz zadowoleniem z pracy.

W rozdziale III i IV omawiane są czynniki sytuacji pracy kształtujące postawy wobec pracy. Spośród różnorodnych wymogów pracy autorka koncentruje się na dwóch: staranności pracy i dyscyplinie pracy zawężonej do nie usprawiedliwionej absencji. Słusznie moim zdaniem przedmiotem swojego zainteresowania uczyniła autorka staranność pracy uzasadniając to, iż „premiowanie wydajności pracy jest zjawiskiem dość dobrze znanym. Natomiast nasza wiedza o formach nagradzania starannej, sumiennej pracy zdaje się być niedostateczna, chociaż istotne znaczenie tej problematyki nie budzi wątpliwości” (s. 86). Nie usprawiedliwiona absencja w kontekście badania postaw wobec pracy wynika z faktu, iż „obecność w pracy jest pierwszym, elementarnym obowiązkiem pracownika uczestniczącego w procesie pracy skooperowanej [...] Systematyczne zgłaszanie

się robotnika do pracy jest niezbędne dla realizacji jakichkolwiek dalszych obowiązków" (s. 118).

Rozdziały II i III dostarczają bogatych i interesujących informacji dotyczących sposobów i możliwości oddziaływania na robotników, jakimi dysponują zakłady pracy i bezpośredni zwierzchnicy w celu kształtowania i utrwalania zachowań pożądanych, zgodnych z wymogami produkcyjnymi. Jak wynika z badań autorki recenzowanej pracy, funkcjonujący system motywacyjny w zasadzie sprzyja kształtowaniu i utrwalaniu zachowań zaledwie na poziomie dopuszczalnego minimum, lub nawet poniżej tego minimum; zachowań, które, w jakiejś mierze zgodne są z oczekiwaniami bezpośrednich zwierzchników, ale daleko odbiegają od wzorów socjalistycznej dobrej roboty. Dlatego niepokojący wydaje się optymizm autorki, kiedy stwierdza, iż „badania potwierdziły teorię o wzajemnym przenikaniu się poszczególnych składników postaw i tendencję do intergacji postaw. Robotnicy zadowoleni z pracy (ponad 80%) w większości przypadków pozytywnie oceniają cechy pracy, a także częściej wykazują wysoką aktywność zawodową. A zatem zachowania zawodowe są zgodne z emocjonalną i racjonalną oceną pracy” (s. 154). Oto kilka przykładów. Na s. 102: „trudność osiągnięcia premii jakościowej [...] niezbyt atrakcyjna wysokość premii sprawiają, że premia ta nie stanowi dostatecznej zachęty do pracy starannej. Robotnik potrafi dokładnie wyliczyć, czy finansowo bardziej opłaca się produkować szybciej, ryzykując potrącenie z tytułu wyrobów wybrakowanych [...] Okazuje się, że wybór pierwszej możliwości jest z reguły bardziej opłacalny”. Wprawdzie wyraźnie nie wiadomo, jaki typ robotnika przeprowadza kalkulację „dużo czy dobrze”, możemy jednak z toku rozważań domniemywać, iż czynią to robotnicy mający postawy pozytywne wobec pracy, a więc zadowoleni ze swojej pracy i wysoko oceniani przez swoich zwierzchników. W innym miejscu czytamy: „najlepsi robotnicy, najwyżej oceniani przez swoich przełożonych, najczęściej wyrażali pogląd, że nie warto być dobrym pracownikiem, ponieważ nie jest się cenionym i nie daje to rekompensaty materialnej” (s. 155).

Warto też wspomnieć o przytaczanych przez autorkę takich praktykach, jak lekceważenie obowiązków zawodowych które uzasadniają nierytmicznością pracy i możliwością wykorzystania czasu przestoju w zakładzie zrobieniem intratnej „fuchy” poza zakładem (s. 137), czy eliminowanie przez samych robotników z zespołów pracowników najsłabszych po to, aby pracować w „dobrym zespole”, gdyż premia za jakość przyznawana jest nie pojedynczym robotnikom, lecz zespołom.

Nie sposób też pominąć analizy czynników, które w przekonaniu robotników najbardziej przeszkadzają im w wykonywaniu należytej jakości produkcji (s. 111 i dalsze). Okazuje się, że w uzyskaniu właściwej jakości produkcji robotnikom najbardziej przeszkadzają: zła jakość półfabrykatów, usterki poprzednich operacji, niedoskonałość narzędzi, nierytmiczność dostaw. Nie jest to problem nowy, podejmowany nie tylko w badaniach naukowych, ale bardzo często w publicystyce. Należy bowiem zadać pytanie, jak to się dzieje, że większość ludzi jest zadowolonych ze swojej pracy, dobrze ocenianych przez swoich zwierzchników, lecz nie mogą dobrze pracować, gdyż otrzymują złe półfabrykaty, dostawy są nierytmiczne, mają kłopoty z kooperacją. I w ten sposób zamyka się krąg ogólnej niemocy.

Lektura książki Jadwigi Kalinowskiej budzi w zasadzie jedną generalną wątpliwość. Autorka podejmując próbę opisanego pełnych postaw wobec pracy przyjęła pewne wskaźniki postaw, które niejako tradycyjnie są dziedziczone przez różnych autorów w różnych badaniach. Wydaje mi się jednak, że nie opisuje ona w sposób jednoznaczny i adekwatny postaw wobec pracy. Sądzę, że nie bez zha-

czenia są tu przemiany w realiach życia i pracy ludzi, których nie można badać za pomocą tych metod, które z lepszym lub gorszym rezultatem sprawdziły się kilkanaście lat temu. Biorąc jednak pod uwagę interesujący materiał, który autorka uzyskała w wyniku przeprowadzonych badań, m.in. szereg sprzeczności wynikających z przeprowadzonych analiz, tym bardziej celowe stają się dalsze badania problematyki postaw wobec pracy.

Książka Jadwigi Kalinowskiej zasługuje na uwagę, gdyż ma ona niewątpliwie znaczenie praktyczne. Natomiast jej walor teoretyczny upatruję w tym, iż pobudza do wielu przemyśleń nad metodologią badań postaw wobec pracy.

Alicja Cieślak

STYL ŻYCIA. PRZEMIANY WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCE. Praca zbiorowa pod red. Andrzeja Sicińskiego, Warszawa 1978 PWN, ss. 397.

Ostatnio obserwujemy w naukach społecznych szczególne zainteresowanie się problematyką stylu życia; jako jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy można wskazać choćby to, że kategoria owa stwarza perspektywę teoretyczną w znacznym stopniu agregującą w harmonijnie powiązaną całość te wszystkie sfery aktywności człowieka, które w dotychczasowych koncepcjach ujmowane były jako samoistne. Równocześnie jednak pojęcie stylu życia nie posiada jeszcze na tyle ugruntowanej tradycji naukowej, by można określić ją jako dostateczną. Zachodzi wobec tego pilna konieczność uporządkowania podstawowych kwestii definicyjnych związanych z omawianą kategorią.

Świadectwem takich prób jest cykl publikacji pod ogólnym tytułem „Styl życia”, ukazujących się pod redakcją Andrzeja Sicińskiego, a powstających w toku prac nad problemem węzłowym pt. „Przewidywane zmiany we wzorach konsumpcji, potrzeb kulturalnych i systemie wartości społeczeństwa polskiego”.

W 1976 r. otrzymaliśmy pierwszy tom pt. *Styl życia. Koncepcje i propozycje*, składający się z ośmiu artykułów. Problematykę poruszaną we wspomnianej pracy stanowiły kwestie definicyjne, próby konceptualizacji pojęcia „styl życia”, określenia terminów pokrewnych oraz sprecyzowania dotyczące ich wzajemnych relacji. Reasumując — zawartość tomu pierwszego można nazwać próbą „uporządkowania” obszarów przyszłej penetracji naukowej, zakreślonych przez problematykę stylów życia.

W 1978 ukazał się drugi tom poświęcony temu samemu zagadnieniu, pt. *Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce*, zawierający dziewięć artykułów. Ogólnie można stwierdzić, że punkt ciężkości tematyki poruszanej w pracy lokalizuje się wokół zagadnień związanych z typologią stylów życia w Polsce. Sporo miejsca zajmują także kwestie metodologii badań społecznego zróżnicowania stylów życia o charakterze raczej ogólnym — chodzi o przyjęcie określonej perspektywy badawczej. Ponadto autorzy wysuwają szereg hipotetycznych ekstrapolacji stylów życia w społeczeństwie polskim.

Tom poprzedza obszernie „Wprowadzenie” pióra Andrzeja Sicińskiego, gdzie znajdujemy syntetyczną konceptualizację kategorii „Styl życia”. Autor podkreśla